

Запобіжні заходи по справам щодо застосування примусових заходів медичного характеру

Н.М.Сенченко,

ст. викладач кафедри
кримінального права та
правосуддя Чернігівського
державного інституту права,
соціальних технологій та праці

Гарантії прав і законних інтересів гармонічно входять в структуру правового положення суб'єктів кримінального процесу. В кримінально-процесуальній науці загально визнаним визнається думка про те, що яке б правове положення у конкретній кримінальній справі не займала особа, її права та законні інтереси повинні беззаперечно дотримуватись і охоронятись.

Завданням даної статті є дослідження проблеми застосування заходів процесуального примусу щодо осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння в стані неосудності та в подальшому застосування щодо них примусових заходів медичного характеру.

Однією із важливих гарантій є об'єктивне застосування системи кримінально-процесуального примусу, процесуальних санкцій. Ці заходи встановлюються державою, а їх застосування відповідними органами і посадовими особами є результатом здійснення останніми державно владних повноважень. Кримінально-процесуальний примус представляє собою спеціальну форму юридичного впливу на поведінку учасників суспільних відносин, які виникають, розвиваються і припиняються у сфері кримінального судочинства. Запобіжні заходи застосовуються лише в силу необхідності, із суворо визначеною метою і в повній відповідності з діючим законодавством (Глава 13 КПК). Вони обираються тільки для усунення перепон, які виникають при здійсненні правосуддя і з метою всебічного і об'єктивного дослідження обставин справи, забезпечення належного виконання завдань кримінального судочинства. В Конституції України (ст. 29) чітко закріплено, що кожний має право на свободу і особисту недоторканість .

В Декларації прав і свобод людини і громадянина, зокрема, відмічається, що права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені законом тільки в тій мірі, в якій необхідно з метою захисту конституційного ладу, моралі, здоров'я, законних прав та інтересів інших людей в демократичній правовій державі (ст.29).

Заслугове підтримки позиція Г.Н.Ветрової, яка визначає процесуальний примус як “здійснюваний в сфері кримінально-процесуальних відносин вплив з боку державних органів і посадових осіб на поведінку суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, спрямування на забезпечення виконання процесуальних обов'язків, якщо вони не виконуються добровільно, або на запобігання і усунення небажаних з точки зору права дій з метою забезпечення нормального ходу кримінального судочинства” [1].

Аналіз існуючих кваліфікацій заходів кримінально-процесуального примусу доводить переконливість позиції тих авторів [2], які ці заходи в залежності від мети поділяють на дві основні групи: 1) заходи, які забезпечують участь і належну поведінку осіб у кримінальному процесі; 2) заходи, які забезпечують виявлення, вилучення і дослідження доказів, цивільний позов або можливу конфіскацію майна. До першої групи вони відносять заходи примусу: зобов'язання на явку, привід, затримання, відсторонення від посади. До другої, яка в свою чергу поділяється на дві підгрупи відносять: а) заходи, які забезпечують виявлення, вилучення і дослідження доказів: обшук, виїмка, освідування, отримання зразків для порівняльного дослідження, поміщення до медичного закладу; б) заходи, які забезпечують цивільний позов і можливу конфіскацію майна.

Якщо виходити з того, що процесуальна фігура учасника процесу по застосуванню примусових заходів медичного характеру з'являється з моменту винесення постанови про визнання особи такою, що потребує застосування примусових заходів медичного характеру, то необхідно звернути увагу на таку обставину. Видається правомірним, щодо винесення вказаної постанови, кримінально-процесуальні заходи примусу можуть бути застосовані, як і по всім іншим кримінальним справам.

Однак, з моменту притягнення такої особи, в якості нового учасника процесу застосування заходів процесуального примусу буде вже відрізнятися своєю специфікою.

Не виникає сумніву, що по відношенню до особи, яка потребує застосування примусових заходів медичного характеру, повністю розповсюджуються процесуальні заходи примусу, які віднесені до другої групи (заходи, які забезпечують виявлення, вилучення і дослідження доказів, цивільний позов або можливу конфіскацію майна). Інакше повинно вирішуватися питання про заходи кримінально-процесуального примусу, який віднесений до першої групи.

У відповідності з вимогами закону запобіжні заходи, закріплені в цій нормі (ст. 148 КПК) можуть бути обрані щодо обвинуваченого, тобто особи, по відношенню до якої у встановленому законом порядку винесена постанова про притягнення її в якості обвинуваченого або підозрюваного на строк не більше 10 днів; або підсудного чи засудженого.

Особа, яка потребує застосування примусових заходів медичного характеру, як відомо, ні підозрюваним, ні обвинуваченим, ні тим більш підсудним, засудженим не є. Вона займає інше процесуальне становище. Законодавець чітко регулює питання про підстави застосування цих заходів і не допускає відступів з даного приводу (ст. 147, 155 КПК).

Тому виникають питання про необхідність скасування запобіжного заходу у справах досудове слідство яких завершується винесенням постанови про направлення матеріалів справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру, а також про можливість застосування запобіжних заходів і яких саме по відношенню до учасника процесу по категорії справ, яка розглядається.

У діючому кримінально-процесуальному законодавстві дане питання не врегульоване. У зв'язку з цим, гадається, слід розглянути судження, які існують в юридичній літературі. Одні дослідники вважають, що по відношенню до особи, яка потребує застосування примусові заходи медичного характеру запобіжні заходи взагалі не обираються [3].

Інші допускають можливість обмеженого вибору таких примусових заходів [4]. Наприклад, Д.І.Галаган вважає, що “для забезпечення нормального ходу розслідування до такої особи повинні бути застосовані визначені заходи, які обмежують свободу у пересуванні і створюють перепони для того, щоб ця особа не перешкодила встановленню істини по справі, не вчинила нове суспільно небезпечне діяння, не ухилилась від слідства і суду” [5].

Заслугове уваги позиція Т.А.Михайлової, яка пропонує застосовувати спеціальні заходи ізоляції передбачені для душевнохворих, які представляють загрозу для суспільства [6]. А також, О.В.Ленський і Ю.К.Якимович також стверджують, що “для розглядуваної категорії осіб повинні бути передбачені особливі запобіжні заходи, зокрема, віддання під нагляд родичів та дільничного психіатра” [7].

Аналіз вивчених кримінальних справ показує, що органи досудового слідства, як правило, не обирали жодного запобіжного заходу по відношенню до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або захворіла на психічне захворювання після вчинення злочину (по 40% справ). Як правило, по таким категоріям справ не обиралась ні особиста порука, ні порука громадської організації, ні будь-які інші передбачені законом запобіжні заходи, оскільки вони не були здатні забезпечити мету, яка мала місце. Найбільш розповсюджуваним серед запобіжних заходів було взяття під варту (48%) і підписка про невиїзд (5%).

Однак, постанова суду (санкція прокурора) вимагалась, на наш погляд, не як захід попередження можливого ухилення від слідства і суду і встановлення істини, а як засіб запобігання вчиненню суспільно небезпечного діяння або забезпечення законного утримання в психіатричному стаціонарі на період проведення стаціонарної експертизи. У тих випадках, коли запобіжний захід буде обраний до встановлення факту психічного розладу, вказана особа на момент направлення справи до суду утримувалась не в слідчому ізоляторі, а знаходилась в психіатричному стаціонарі. При цьому необхідно зазначити, що у справах, по яким вже був обраний запобіжний захід по відношенню до особи, він, на жаль, не був скасований ні при закінченні досудового слідства, ні в процесі судового розгляду.

Умови утримання заарештованих, як відомо, не відповідають завданням охорони здоров'я осіб з психічними розладами, їх безпеці, безпеці оточуючих. Наприклад, ст. 151 КПК передбачає враховувати при обранні того чи іншого запобіжного заходу стан здоров'я особи, яка скоїла суспільно-небезпечне діяння. Будь-яких офіційних роз'яснень з приводу застосування цієї норми в законодавстві немає. Звісно, що до хворобливого стану психіки, який повинен враховуватись при обранні запобіжного заходу, необхідно віднести і психічний розлад, який тягне неможливість усвідомлювати фактичний характер і

суспільну небезпечність свого діяння або керувати своїми діями. Цей припис фактично усуває можливість утримання особи, яка потребує застосування примусових заходів медичного характеру, під вартою в слідчому ізоляторі. Тому заслуговують підтримки позиції авторів, які вважають, що по відношенню до осіб, які страждають на психічний розлад повинні застосовуватись спеціальні заходи ізоляції у вигляді поміщення в психіатричні лікарні різного режиму утримання, а також, коли відсутня необхідність в стаціонарному експертному дослідженні [8].

На наш погляд, в теперішній час у правоохоронних органів і суду відсутні важилі застосування примусових заходів госпіталізації особи, які страждають психічним розладом, тому при наявності медичних показань госпіталізація практично здійснюється не процесуальним шляхом.

Вищевказане дозволяє прийти до висновку, що по відношенню до особи, яка потребує застосування примусових заходів медичного характеру, можуть застосовуватись запобіжні заходи. Безсумнівно, що суспільно небезпечним діянням таких осіб необхідно запобігати, але на законних підставах. До таких специфічних запобіжних заходів можна віднести: 1) віддання під нагляд родичам, опікунам, піклувальникам із повідомленням органів охорони здоров'я; 2) віддання під нагляд адміністрації медичного закладу, який надає психіатричну допомогу.

При обранні запобіжного заходу необхідно враховувати ступінь психічного розладу особи, тяжкість вчиненого нею суспільно-небезпечного діяння, вік, рід занять, інші обставини. Ці відомості необхідні для того, щоб обрати доцільний запобіжний захід, забезпечити явку до слідчого і в суд, насамперед її поведінку і своєчасне надання медичної допомоги. Вказані запобіжні заходи можуть бути обрані тільки після винесення постанови про визнання особи такою, що потребує застосування примусових заходів медичного характеру. Раніш обраний запобіжний захід щодо цієї особи, якщо вона знаходилась в процесуальному становищі обвинуваченого (підозрюваного), підсудного, повинна бути негайно скасована або замінена на одну з двох запропонованих вище. Гадається, що віддання під нагляд родичів, опікунів, піклувальників з повідомленням органів охорони здоров'я може бути обрана безпосередньо самим органом досудового слідства, а віддання під нагляд адміністрації медичного закладу, який надає психіатричну допомогу – тільки за рішенням суду.

Література

1. Ветрова Г.Н. Уголовно-процессуальная ответственность / Отв. ред. А.М.Лаврик. – М., 1987. – С.27.
2. Коврига Э.Ф. Уголовно-процессуальное принуждение. - Воронеж, 1975. – С.28-30; Зусь Л.П. Проблемы правового регулирования в сфере уголовного судопроизводства. - Владивосток, 1978. – С. 68-71; Коркунов В.М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве, - Саратов, 1978. – С.23-24; Зинатулин З.З. Уголовно-

- процессуальное принуждение и его эффективность. - Казань, 1981. – С.12-13.
3. Элькинд П.С. Расследование и судебное рассмотрение дел о невменяемых. – М., 1959. – С.60-61.
  4. Улицкий С.Я. Некоторые вопросы судопроизводства по применению принудительных мер медицинского характера // Вопросы осуществления правосудия в СССР. - Калининград, 1959. - Вып.7.
  5. Галаган А.И. Особенности расследования органами внутренних дел общественно опасных деяний лиц, признаваемых невменяемыми. – Киев, 1986. – С.46-47.
  6. Михайлова Т.А. Производство по применению принудительных мер медицинского характера. – М., 1987. – С.33.
  7. Ленский А.В., Якимова Ю.Н. Производство по применению принудительных мер медицинского характера. – М., 1999. – С.38.
  8. Никалюк В.В., Кальницкий В.В. Уголовно-процессуальная деятельность по применению принудительных мер медицинского характера. – Омск, 1990. – С.25.